

DÜNYA SÜLH SAZİSİNİ GÖZLƏYİR

Son vaxtlar çoxqütblü dünya nizamının formalaşması prosesi həlledici mərhələyə qədəm qoymuş və əsas dünya oyunçuları bir-bir kartlarını açırlar. Əvvəlcə bütün dünyanı diqqəti ABŞ və Rusiya prezidentlərinin Alyaskada - vaxtilə Rusiya tərəfindən 7.2 milyon dollarla satılmış ştatda - keçirilən görüşünə yönəldi. Şübhəsiz ki, Vladimir Putin bu sammitə yeni biznes tiklifi ilə gəlmişdi və onunla birlikdə maliyyə naziri və Rusiya Birbaşa İnvestisiya Fondunun rəhbərinin iştirak etməsi də bunu izah edir. Bununla belə, sammitdən sonra məlum oldu ki, Rusiya prezidenti Ukrayna məsələsində maksimalist mövqeyindən geri çəkilməyib və bu da sülh prosesinə əsas maneə olaraq qalır.

Rusiya lideri anlayır ki, bu sammitin əsas təşəbbüskarı möhür odur və köhnə təzislərin toqraqlanması Moskvanın danışıqları pozması kimi görünəcək. Buna görə də Putin "Ukrayna ucun təhlükəsizlik zəmanəti müqaviləsi" adlı yeni kartı masaya qoydu və bunu ABŞ ilə müəmmən birgə layihələrdən iqtisadi imtiyazlarla bəzədi.

Ukrayna üçün təhlükəsizlik zəmanəti Avropa üçün prioritetdir və onlar bu prosesi amerikalıları da cəlb etmək istəyirlər. Lakin Rusiya bu məsələyə elə şübhəli rəziləş verir ki, həmin bəndi uzlaşdırmaq mümkün olmur və noticədən zaman qazanır. Putin yaxşı başa düşür ki, təhlükəsizlik zəmanəti Ukraynanın tam işgalına imkan verməyəcək bir razılaşmadır. Ən maraqlısı isə odur ki, bu kart "atəşkəs" kartını gündəmdən çıxardı, hansı ki, bu variant Rusiyanı tam qane etir. Paradoxs ondadır ki, hücum edən tərəf - Rusiya Ukraynanın təhlükəsizliyinə zəmanət verənlərdən biri olmaq və onu özündən qorumaq istəyir.

Lakin ərazi güzəştlərinə gəlincə, Moskva geri çəkilmir və Donetskə Luqanskdan Ukrayna qoşunlarının tam çıxarılmasını tələb edir ki, bu da Kiyev üçün qəbuləlməzdir.

Cəmi üç gün sonra Avropanın bütün siyasi elitəsi ABŞ-a toplaşdı ki, Donald Trampa Ukrayna-Rusiya müharibəsinin əslində Rusiyanın Avropaya qarşı müharibəsi olduğunu qatdırsın. Zelenskinin gələcək arəfəsində onun Avropa liderlərindən biri ilə birlikdə gəlməsinə icazə veriləcəyi barədə məlumat sızmışdı və Finlandiya prezidentinin adı çəkilirdi. Sonradan məlum oldu ki, Zelenski ilə görüşdən sonra ABŞ prezidenti ilə bir neçə Avropa lideri də danışıqlar aparacaq.

Noticədən Ağ Evə demək olar bütün əsas Avropa liderləri gəldi. Bu, Trampa ünvanlanan əsas mesaj idi, çünki sadəcə Almaniyası kansleri Merts və Böyük Britaniya baş naziri Starmerlə kifayətlənmək də mümkün idi. Beləliklə, pərdəarxası danışıqlarda qərar alındı ki, Trampın Zelenskini təzyiq imkanlarını minimuma endirmək üçün hamı iştirak etməlidir. Bu kollektiv iştirak yalnız Trampa deyil, həm də Putina, Avropa və Ukrayna xalqlarına, eləcə də Çinə ünvanlanan bir mesaj idi.

Avropa liderlərinin demək olar hamısının Vaşinqtona gəlməsi Trampa açıq mesaj verirdi ki, Ukrayna Avropanın "qırmızı xəttidir". Finlandiya prezidenti Stub bunu açıq şəkildə ifadə etdi və Kramatorskda Slavyanskı hünarın hücumuna qarşı istehlakla müqavimət etdi. Qədimdə hünar Atıların rəhbərliyi ilə müasir Serbiya, Almaniya, Fransa və Şimali İtaliyaya qədər torpaqları işğal etmiş və Roma Papası onu Romaya toxunmamaya razı salmaq üçün diğ çöhrək yalvarmışdı Avropalılar onu "Tanrının qançısı" adlandırdılar və o zaman onların ağılına belə gələ bilməzdi ki, bir

gün tarixini Rürikdən və onun Moskva knyazlığından başladığını iddia edən Putin kimi bir ortaya çıxacaq və qalan hər şeyin bunun tələməsi olduğunu hesab edə bilər. Onun fonduna Attila, Papalığın xahişi ilə yürüşünü dayandırmış, kifayət qədər razılaşmaya meylli bir lider kimi görünürdü.

Putinlə Zelenskinin Trampdan sonra ki açıqlamaları da göstərdi ki, onların mövqelərində heç bir ortaq nöqtə yoxdur. 2022-ci il 23-27 sentyabr tarixlərində keçirilən "referendum"lardan sonra Rusiya Donetsk, Luqansk, Xerson və Zaporijye vilayətlərini öz tərkibinə qatdığını elan etdi. Daha sonra bu orazilər Konstitusiyası Məhkəməsinin təsdiqi, Dövlət Dumasının qəbul etməsi və Federasiya Şurasının təsdiqindən sonra rəsmi olaraq Rusiya Federasiyasının tərkibinə daxil edildi. Bu orazilər Kremlin baxımından artıq Rusiya hissidir, Xerson və Zaporijye də daxil olmaqla. Bu baxımdan sual yaranır: Putin sülh danışıqları çərçivəsində bu bölgələri Ukraynaya necə qaytara bilər? Bu orazilərin "təslim edilməsi" üçün yeni referendum keçirilməsi əs ehtimaldır və hüquqi baxımdan şübhəlidir; üstəlik, Rusiya prezidenti əvvəllər su elan etdiyi torpaqlardan imtina etməyəcək xalqı necə inandırma biləcəyi də aydın deyil. Ehtimal ki, Xerson və Zaporijyenin qaytarılması ilə bağlı təklif şərhi xarakter daşıyır və hesablanmışdır ki, Ukrayna Donetsk və Luqanskı təhvil verməkdən imtina edəcək. Bu isə təşəbbüsü bölgələrin statusunu dəyişdirməkdən çox siyasi maneərə çevirir. Putin, Trampı razı salmaq məqsədilə, iddiaya görə, Ukrayna üçün təhlükəsizlik zəmanətlərinə də razılıq verir, eyni zamanda əmindir ki, Zelenski oraziləri təhvil verməyəcək. Öz növbəsində Zelenski, danışıqların pozulmasında günahlandırılmamaq üçün bildirir ki, mübadilə yalnız bərabər dəyərli ola bilər, yeni ərazi NATO üzvlüyü və təminatları qarşılığında verilə bilər, və təəcüblü olmaz ki, Ukrayna əlavə olaraq Kırım da tələb edə bilər. Noticədən görünür ki, hər iki tərəf maraqlıdır ki, danışıqlar qarşı tərəfin səhvi üzündən pozulsun, baxmayaraq ki, indiki mərhələ danışıqların təhlili Rusiyanın marağındadır.

Hazırda bir neçə ssenari nəzərdən keçirilib bilər. Trampın Rusiyanı danışıqlar pozmağa ittiham edib sanksiyalar tətbiq etmə ehtimalı azdır, baxmayaraq ki, Avropa liderləri bunun üçün əlindən gələni edir. ABŞ prezidenti Rusiyada biznes layihələrində maraqlıdır və sülh müqaviləsinin bağlanması ona ölkənin zəngin təbii sərvətlərinə, o cümlədən nadir torpaq metalları yataqlarına çıxış imkanı verə bilər. Beləliklə, bu gün ABŞ-in yeni dünya düzünü ilə bağlı baxışı Avropanınkindən fərqlidir və buna görə də onların xarici siyasət konsepsiyaları da fərqlidir. Avropa üçün Rusiya birbaşa təhlükədir və bunu Baltik, Polşa, Hollandiya, Böyük Britaniya və digər ölkələrin siyasətçilərinin bəyanatlarında görürük. Noticədən, Ukrayna onlar üçün hər qiymətə qorunmalı olan xəttidir.

Avropa siyasətində zaman-zaman anti-Ukrayna bəyanatları səslənir. Məsələn, Polşa müdafiə naziri Kosinyak-Kamys bildirir ki, Ukrayna Volin faciəsi məsələsinə həll etmədən Avropa Birliyinə qoşula bilməyəcək. Lakin Polşa xarici işlər naziri Radoslav Sikorski vurulayır ki, «onlar silah tədarük edəcek, dəstək verəcək və Ukraynaya Avropa Birliyinə üzvlüyünə yol açacaqlar». Bu onu göstərir ki, tarixi münaqişələrə baxmayaraq, ciddi xarici təhlükə Avropanı Kiyev ətrafında birləşdirir. ABŞ üçün isə çox zəif, hətta parçalanmış Ru-

siya, Çin təsirinin güclənməsinə səbəb olar, və bunu artıq Tramp istəmir.

Bu gün Çin Mərkəzi Asiyada böyük investisiyalar həyata keçirir, əsasən - «Mərkəzi Asiya Çin» qaz koməri üzərində, hansı ki Türkmənistan, Özbəkistan, Qazaxıstan və Çindən keçəcək təxminən 2000 kilometr uzunluqdadır. Eyni zamanda, Rusiyanın «Novatek» şirkətinin Yamal LNG energetika layihəsi, ABŞ-in maye təbii qaz bazarındakı əsas rəqibi, ABŞ sanksiyalarından sonra Çindən böyük investisiyalar cəlb edib. Belə ki, 2015-ci ilin dekabrında Çin Dövlət İpək Yolu Fondu Yamal LNG-nin 9,9%-ni bir milyard avroya alıb. Bir neçə ay sonra Çin İxrac-İdخال Bankı və Çin Dövlət İnkişaf Bankı Yamal LNG layihəsinə illik 16,5 milyon ton maye qaz zavodunun Cənub-Tamboy yatağı əsasında tikintisinin davam etdirilməsi üçün 9,3 milyard avro və 9,8 milyard yuan 15-illik kredit şəklində ayırdı. Bu özü özlüyündə, Çinin strateji əhəmiyyətli enerji layihələrində artan iqtisadi və siyasi təsirinin göstiricisi hesab edilir.

Çin və Rusiyanın bu iqtisadi əməkdaşlığı ABŞ-da ciddi narahatlıq doğurur, çünki bu, Çinin strateji əhəmiyyətli bölgələrdə təsirini artırmaq potensialına malikdir. Bu baxımdan Donald Tramp administrasiyasının siyasəti Çinin iqtisadi təsirini məhdudlaşdırmağa yönəlib. ABŞ və Avropanın xarici siyasət konsepsiyalarındakı bu fərqlər, danışıqlarda real irəliləyiş üçün konsensus əldə edilməsini tələb edir.

Bolkə də təsədüfi deyil ki, hazırda əksər Avropa ölkələri Fələstin müstəqilliyini dəstəkləyir. Onların baxışına görə, BMT Baş Assambleyasının 1947-ci il 181 (II) qətnaməsi Fələstin münaqişəsinin həlli üçün əsas sənəd sayılmalıdır. Böyük beynəlxalq oyunçular, məsələn, Böyük Britaniya və Fransa, rəsmi olaraq bildirirlər ki, yalnız bu qətnamənin tam icrası və Fələstin dövlətinin yaradılması münaqişəyə son qoya bilər. Onlar Qazza sektorundan fələstinlilərin köçürülməsi təklifini qəbul etməyib, bu da onların İsrailə diplomatiya münaqişələrini daha da gərginləşdirir. İstisna deyil ki, möhür orada Trampın Rusiyaya təzyiqi üçün siyasi alver aparılıb.

Trampın Zelenskinin danışıqları pozmağa ittiham etməsi və silah tədarükünü dayandırması ehtimalı da böyük deyil. ABS-Ukrayna Bərpa və İnvestisiya Fondunun yaradılmasını təsdiqləyən müqavilənin imzalanması Zelenskinin ABŞ-ın iqtisadi tərəfdaşı kimi statusunu gücləndirir və Trampın prezident kampaniyası zamanı verdiyi vədi yerinə yetirməsinə zəmin yaradır. ABŞ prezidentinin Rusiya məsələsində qərarşılığı onun daxili reytinginə mənfi təsir göstərə bilər, və rəqiblər bu vəziyyəti onun bu məsələni effektiv həll etmək qabiliyyətini şübhə altına almaq üçün istifadə edə bilərlər.

Amerika KİVləri ümumilikdə Tramp və Putinin görüşünü ABŞ rəhbərliyi üçün məğlubiat kimi qiymətləndirir, çünki Putin əsas aktiv - legitimliyi qazanıb. The Newsecker nəşri bildirir ki, Tramp protokolu pozub və Putinə ilk söz haqqı verib, HuffPost isə vurğulayır ki, Tramp faktiki olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən həbs ordiri verilmis şəxs üçün «qırmızı xalça açdı». Beləliklə, Tramp anlayır ki, Rusiya-Ukrayna kontekstində atdığı addımlar onun daxili reytinginə birbaşa təsir göstərəcək və ABŞ-da baş tutmuş prezident seçkilərində Rusiya müdaxiləsi barədə müzakirələr yenidən qalxa bilər.

Çox guman ki, danışıqlar sadəcə danışıqlar üçün davam edəcək, real razıla-

şmaya gətirəcək bir dəyişiklik baş verməyənə qədər. Əgər Tramp bu münəqışdən uzaqlaşmaq qərarına gəlsə, gözənilməz hadisələr, Rusiyanın gözənilməz yerdən zərbələr vurula bilər, hansı ki yeni qüvvələrin Ukrayna tərəfindən müharibəyə qoşulması, hətta ikinci cəbhənin açılmasına gətirib çıxara bilər.

Bu arada Qərbin dostları gətirdikə daha inamlı olur: Ukrayna F-16 qırıcıları verilib, və hətta bəzi qərb silahlarını Rusiyanın ərazisində istifadə etmək razılığı alıb. Ukraynanın Azərbaycanada ki səfiri Yuriy Gusev bildirir ki, bir sıra hərbi tədarüklərlə bağlı qərarlar hələ qəbul edilməmişdir - məsələn, Taurus raketlərinin tədarükü - möhür Avropanın dostları Ukrayna müdafiə sənayesinin qərb şirkətləri ilə əməkdaşlıqda inkişafını stimullaşdırır. O əlavə edib ki, ABŞ-Ukrayna müqaviləsi amerika investisiyalarını cəlb edəcək və ikitərəfli əməkdaşlıqda yeni səhifə açacaq.

Avropa konfliktini genişləndirmək üçün Rusiya ərazisində uzaqmənzilli silahların tətbiqini məhdudlaşdırır. Eyni zamanda, ukraynalılar qərb müttəfiqlərinin dostları ilə FP-5 «Flamingo» ballistik raketini yaradıb, onun maksimum vuruş məsafəsi 3000 km-dir ki, bu da faktiki olaraq Kiyevə edilmis zərbələrə, Ukrayna paytaxtından təxminən 750 km məsafədə yerləşən Rusiyanın paytaxtına cavab zərbəsi endirməyə imkan verir. Bu isə göstərir ki, zaman yalnız rusların xeyrinə işləyir, Avropa isə öz növbəsində bu raketlərin Rusiyada istifadə edilməsini gözəlməkdə maraqlıdır və buna da strateji təzyiq yaratmağa nail olmaq istəyir.

Zelenski və Putin prezidentlərinin mümkün görüşü münaqişə ilə bağlı razılaşma əldə etmək üçün tarixi fürsət ola bilər və ən ehtimal olunan məkanlardan biri Türkiyədir, çünki bu ölkə hər iki tərəflə etibarlı münaqişəyə malikdir. Türkiyənin xüsusi rolu: Ukraynadan taxıl daşınması məsələsinin Qara Dəniz Taxıl Təşəbbüsü çərçivəsində həllindən sonra aydın oldu və bu təşəbbüs Ukrayna, Rusiya, BMT və Türkiyə tərəfindən imzalanıb. Bu gün İstanbul sülh sazişinin son imzalanması üçün platforma ola bilər, lakin əsas məsələ Rusiyanı bu addımı atmağa inandırmaqdır.

Hazırkı vəziyyət müərkəb görünür və ehtimal ki, yalnız Rusiya iqtisadiyyatına təsiri zərər verə biləcək sərt sanksiyalar Putinin mövqeyini dəyişdirə bilər, xüsusi ilə onun ətrafının müharibədən yorulduğunu barədə daxil olan məlumatlar nəzərə alınarsa. Mövcud danışıqlar raundunun uğursuzluğu isə bütün dünya üçün gözənilməz noticələrə səbəb olar bilər.

Əhməd ŞİRƏLİYEV,
siyasi şərhçi.